

NO 10

ATELIÉR PER FRONTH

Per Fronth: 11. September 2001 / Tribeca: Terrorens teater

20 års markering 11. Sep 2021:

Den sene middagen med klirrende drinker på 60 Thompson Hotel i Soho kvelden før hadde gjort meg groggy. Drinker på en mandag var ikke vanlig, men hey!, det var New York og vi var endelig samlet.

The Gang of Four, fire kunstnervenner hvor jeg på mine 187 cm var den laveste. Giorgio Armani var der også. På nabobordet i restauranten. Vi la alle merke til ham, og han oss. Du forstår fort når andre er mer distingverte enn deg selv. Vi satt omgitt av et interiør av sort treverk og duse farger gjennomsyret av en tranquil Buddha Bar stemning. Det var på full fart inn i interiørverdenen - og vi på vei ut i natten.

Vi hadde avtalt og sett frem til det lenge. Maleren Christian Vincent skulle fly inn fra sitt nye liv i hjembyen LA, skulptøren Eric Goulder skulle kjøre opp fra studioet på farmen i Virginia. Andre von Morisse, også han maler, og jeg, som bodde i Tribeca i hvert vårt loft skulle invitere til ateliérene våre med sammenkomster, fester og fanteri.

Sammen skulle vi gjøre Manhattan. Slik vi alltid innbilte oss at vi hadde gjort det.

Før, da vi var enda yngre, enda friere, enda mer vågale.

Fire kunstnere, som elsket å dele tid sammen, gå på gallerier, besøke hverandres studioer og ateliérer, diskutere kunst og karrierer, farger, idéer, damer og kjærlighet, og sørge for at alskens sladder og siste nytt i kunstverdenen ble rikelig fordelt mellom oss. Rembrandt og Rauchenberg, Boone og Gogosian. Det gikk i ett.

Jeg vet ennå ikke helt hvilke tanker som for gjennom hodet mitt da jeg våknet lå og kikket i taket i sengen i loftet mitt. Men jeg la merke til at det var en klar og solfylt september morgen. Kald og krisp, tenkte jeg, litt sånn som hjemme i Norge på tidlig høsten om man er heldig og faktisk merker seg det.

Jeg så på klokken ved siden av sengen. Den viste litt før kvart på ni.

Vi hadde avtalt å besøke en rekke av de beste galleriene sammen, Cheim & Read, Gogosian, Matthew Marks, Mary Boone, deretter innom og hilse på Valerie i mitt eget galleri, Dillon Gallery på West Broadway og så rett uptown og gjøre galleriene der. Noen timer senere ville vi alle være fullstendig "arted-out" og da bar det downtown igjen på the express train til Chamber St.

Så ut, så sove, så på an igjen. Det var fantastiske dager. Slike som får minnene på gli, når det hele er forbi. Jeg gledet meg til å møtes for frokost på Square Diner, min greske stamdiner rundt hjørnet hvor jeg hadde fått lov til å ha min egen sjokolade-Nesquick på hylla.

Plutselig! Og med ett brytes denne døsigheten av et enormt lydnivå av noe jeg ikke kunne gjenkjenne.

Hele murhuset fra like etter den amerikanske borgerkrigen i 1865 ristet. Så et sekund senere, et enda høyere smell, en eksplosjon måtte det være, som skaket meg dypt, og uforståelig.

Og så den intense lyden av smellet som fløy utover det metropoliske landskapet av skyskrapere langs Hudson River, og returnerte til meg som flere ekkokammere med irregulær hastighet og styrke. Til slutt døde de bort og stillheten var det eneste jeg hørte.

Klokken var 08:46:40. Men det registrerte aldri jeg før New York Times laget timeline senere på dagen.

Jeg lå fremdeles i sengen i noen sekunder - i full forvirring. Så leverte hjernen min meg minner om liknende lyder: Det var fra kanon-bombardement i Beirut på tidlig åtti-tallet. Min eventyr kamerat Sigmund Kydland og jeg hadde kommet oss til den krigsherjede libanesiske hovedstaden i høsten 1983 "for å se på krigen", håpløst romantiserende krigs-fotojournalister var hva vi egentlig var.

Nå var vi med falangistene og kunne høre granatene eksplodere over drusiske landsbyer i fjellene. Men eksplosjonen og de dype, dumpe bass -lydbølgene som traff bygningene lik tordenskrall i et landskap, måtte komme fra like ved.

Jeg spratt opp og løp inn i det åpne stueloftet og ut mot vinduene som var vendt mot vest, mot Hudson River hvor Greenwich Street strakk seg fra nord og gikk rett gjennom begge tvillingtårnene som lå seks-syv kvartaler lenger syd og fortsatte i retning Atlanter- havet.

På gaten nedenfor så jeg fra min fjerde etasje en afroamerikansk kvinne stå med to bæreposer fra Food Emporium, fullstendig målbundet og med hodet og blikket rettet mot World Trade Center og det nordlige tårnet.

Og i dét øyeblikket begynte det som skulle bli den jævligste dagen i mitt liv.

Jeg fikk løftet opp vinduet, lente meg ut og fikk vridd meg slik at jeg kunne se hva hun stirret på. Der oppe, i nittiende etasje var det et eneste stort hull som dekket nesten hele bredden av tårnet. Alt var stille, bare noen få striper av røyk seg ut, det blåser alltid mer i høyden. Så veltet mer og mer av den gråhvite røyken seg ut og opp mot den blå himmelen.

Min aller første tanke var at det måtte være en ulykke, et flystyrt av noe slag. Det hadde tross alt hendt med Empire State Building på 34. gate tilbake før krigen mente jeg å huske og ha sett fotografier av.

Og det var jo plausibelt, alle flyene til La Guardia Airport brukte Manhattan under innflyvningen. Terror der oppe i høyden slo jeg bort, det virket absurd, selv om i 1992 forsøkte terrorister å sprengte kjelleren i World Trade Center med lastebiler lastet med ekslosiver, ledet av en blind muslim i Brooklyn.

Oppe på radiator-ovnen rett ved siden lå telefonen. Den forflyttet seg rett inn i hånden min og jeg oppdaget at jeg slo + 47 22 00 00 00, VG, min tidligere arbeidsgiver, hvor jeg hadde fått livet servert på sølvfat i form av et uforglemmelig globetrotter-liv i fotojournalistikken tjeneste.

- Hallo, det er VG!
- Det er Per Fronth i New York. Jeg har en alarm! Jeg må snakke med vakt sjef. Alarm.
- Et øyeblikk, han er i møte, men jeg skal få hentet ham ut. Sentralborddamen kjente igjen stemmen min. Og i VG sier man bare alarm om det er det. Ingen kødder med det.

Jeg fortalte vakt sjefen om hva jeg hadde hørt tyve sekunder tidligere og hva jeg så på nå, og bad ham sette på CNN umiddelbart. Etter et par minutter kom Breaking News logoen opp på skjermen og sammen delte vi de samme tv-bildene i to verdensdeler fra et skyskraperkamera som zoomet inn på det sorte hullet i det nordlige tårnet.

Ingen forklaring på noe som helst, foreløpig, bare et stort svart åpent hull tre hundre meter over bakken i et tårn som vi alle visste hver dag ønsket tusenvis av ansatte velkommen på jobb, Så også denne krystallklare tirsdag morgenen.

Helvetesvakten var i gang. Jeg fortalte vakt sjefen at jeg kunne dra ut og fotografere for avisen, som en gest og i respekt. Nå arbeidet jeg som kunstner på fulltid i New York, karrieren hadde tatt av og jeg gjorde det veldig bra og levde kun av verkene jeg solgte. Det var jeg både ydmyk, lykkelig og stolt av. Og det bør man være tenker jeg den dag i dag.

Den gamle fotojournalisten i meg hadde våknet til live igjen, jeg kjente på meg at dette ville bli noe stort.

Det var for spesielt det hele, en ulykke, høyt oppe i et amerikansk symbol, de to tvillingtårnene, reist som stoltheter på tidlig sytti-tallet. Selve bildet på amerikansk frihet og kapitalismens overtruffenhet.

Jeg grep fotobagen og satte film i begge kameraene, Fuji 400 Negativ fargefilm, og beveget relativt rolig med nedover Greenwich Street, ned mot gateløpene som mørklegges av skygger fra skyskraperne like ved tvillingtårnene. Etterhvert begynte flere og flere folk å trekke ut fra bygningene omkring.

--

Det jeg legger merke til er at de fleste er rolige og fattede, men alle trekker nordover. Jeg fortsetter i motsatt retning.

Jeg tar bilder underveis med den 300 mm telelinsen min - og setter på en teleconverter som gir den 2x bedre brennvidde. Og fotograferer opp mot hullet, fra veldig skrå vinkel.

Nå begynner kvalmen virkelig å bre seg i meg. I søkeren ser jeg nå en rekke mennesker som står ved vinduene - over det sorte hullet. Røyken og flammene har nå virkelig fått tak. De står stille. Noen få beveger seg. Jeg kan se ansikter, forskjellige mennesker i forskjellig klær og fasonger, en kvinne, en asiater kan det se ut som. En på vei ut av et knust vindu.

For første gang ser jeg en person som faller ned fra tårnet, virvlende i luften. Jeg fotograferer det grusomme synet, på refleks. Det skjer igjen, og igjen. Og jeg teller. Jeg vet ikke hvorfor, men jeg teller. Helt frem til tallet atten. Da stopper jeg å telle. Og husker jeg snakker utydelig med meg selv. Diskuterer det absurde jeg er vitne til. Slutter å telle. Det er klokt, Per. Det er fornuftig å gjøre nå, Per. Jeg er omgitt av en kakafoni av penetrerende sirenelyster. Helt uutholdelig er det. Som om hundre katastrofefilmer spilles av samtidig i et trangt rom.

Klokken er litt over ni. Jeg befinner meg helt ned ved foten av det nordlige tårnet. En konstant uling og skjærende lyder fra politi, brann og ambulanse biler i alle retninger. Høyt over hører jeg tv- og politihelikoptrene som flerrer opp luften. Jak,jak,jak. Det hele blir mer og mer surrealistisk. Jeg hører dumpe smell her og der oppe i takhøydene. Jeg forstår det ikke ennå, men igje, i ettertid, det var mennesker som traff takflatene over meg. Referansene begynner å miste festet. Det er som en parallell virkelighet, et paradigmeskifte.

Plutselig kommer en afroamerikansk kvinnelig politikvinne løpende mot meg. Vi er plutselig alene her nå. Hun roper: - We gotta go! , We gotta go! Og befaler meg nordover igjen. På politivesten henger en mikrofon med høytaler. Jeg hører lyd med static av en stemme som roper: Evac, Evac! Jeg kjenner at frykten begynner å få tak. At ulykken er formidabel. Det må jo være så mange mennesker inne i tårnene. I ettertid var klokken 09:02. Det var øyeblikket ordren om å evakuere tårnene ble sendt ut.

Jeg løper nordover og kjenner jeg jager meg selv mer og mer. Nå snur jeg meg og ser opp. Så plutselig; først, de gul-oransje flammene som slynges ut, nå treffer eksplosjonsbulderet meg. Det sydlige tårnet har nettopp blitt gjennomboret av et fly til. Klokken er 09:03 og det er Flight 175 som tar med seg terrorister og uskyldige inn i historien. Nøyaktig 17 minutter etter at American Airlines Flight 11, fra Boston til LA, fløy over meg i sengen i 350 meters høyde og rett inn nord tårnet.

Og nå treffer frykten oss alle som står sammen i gateløpet med en styrke ingen kan forsvare seg imot. Nå er det ikke tilfeldig. Dette er ingen ulykke. Det er terror. Vi er helt lamslåtte. Krigen har kommet til *mitt* eget nabolag, til Tribeca.

Jeg kjenner jeg blir helt tørr i munnen. Frykten griper tak i alle. Kollektivt og på samme tid. Ingen kan gjemme seg. Så kommer meldingene om nok et fly - på vei mot Pennsylvania, kanskje the White House. Ryktene florerer, ingenting blir bekreftet.

Kun det faktum at vi sammen er publikum i et terror-teater som utfolder seg i all sin djevleskap rett foran øynene på oss.

Flere og flere mennesker velger å avslutte livet sitt selv, å ta sin siste avgjørelse, med rovflamene bak og en ørliten flik av frihet foran hopper de ut i luften 350 meter over bakken. Den siste vilje. Slik besegler de sin egen skjebne.

Og vi står under og ser på. Helt tomme, med tårer og stille gråt. Med frykten en som metallisk smak på tungen.

Fullstendig klar over at vi er øyevitner til en av verdenshistoriens virkelig store begivenheter. At vi deler noe menneskeheten vil referere til i all tid fremover. At vi er her.

Men det hele hadde så vidt begynt.

Den neste timen fortsetter jeg å gå i gateløpene tilbake mot loftet mitt på hjørnet Duane St og Greenwich Street. Sakte, men sikkert tømmes gatene for folk, i et slags allerede planlagt laksetrapp-system, du kommer nordover og vekk, men ikke tilbake gjennom politisperringene.

Så skjer det. Det fullstendig ufattelige. Det sydlige tårnet ramler plutselig sammen i en enorm sky av pulverisert betong. Frykten dobler seg. Man tror ikke sine egne øyne. Hele virkelighetsbildet forskyves. Du oppløses, blir fullstendig nummen. Og er så redd at hendene begynner å skjelve.

Jeg kommer meg tilbake til loftet like før halv elleve. Og nå makter heller ikke det nordlige tårnet å stå imot naturkreftene. Det faller også sammen under vekten av terror. Klokker 09:59 og 10:28 må symbolene gi opp og ender sine liv sammen med 2606 menneskelig sjeler de fatale minuttene fra kvart på ni til halv elleve den eventyrlig vakre morgenen tirsdag den ellevte september totusenogén.

En cumulus sky av støv ekspanderer mot meg og fyller hele loftet med hvitt tynt pulver. Det er så vakkert tenker jeg. Gatene er helt hvite som om det har snødd. I luften kommer US letters, papirark fra kontorene i tårnet flygende fjærlett fra oven, ett lander på fire-escapen min. Jeg plukker det opp og kjenner på støvet, så fint som mammas talkum er det.

Plutselig letter en dueflokk fra taket av bygningen min, skremt opp av to skrikende Tomahawk jagerfly som kommer fra øst lavtflygende i enorm fart. De stuper mot elven og trekker så i en bue rett opp i himmelrommet.

Endelig er dere her!, tenker jeg. Herregud, hvor lang tid dere har tatt!

Aldri har det gitt meg en lykkefølelse å se en flygende krigsmaskin: Men nå gjorde det det.

Jeg synker sammen i lærstolen og ser utover parken, utover elven, utover et forandret land.

Og innover i en forandret Per er det bare kaostanker.

I ukene etter 11. September opplevde jeg et Amerika jeg aldri egentlig trodde fantes.

Det var en fontene av positiv energi, ihvertfall i mitt nabolag Tribeca. Og alle hjalp alle.

Landlorden min, forunderlige og elskelige Samuel Berger, gav meg fri leie i månedsvis. Han var ungarsk jøde som hadde opplevd andre verdenskrig i Budapest og mistet mange til Holocaust. Hver måned måtte jeg komme til ham og betale leien personlig med sjekk - og høre på hans fantastiske jødevitser. Han heget virkelig om meg; han visste min Pappa Sigurd var krigsseiler og hadde kjempet mot Hitler under krigen. Vi fikk et ubrytelig bånd sammen.

Terroren i tårnene har sin politiske opprinnelse, linjene går fra hundrevis av år tilbake i historien og via andre verdenskrig og frem til vår tid. Vi er alle berørte og medansvarlige i krigen mot terror.

I etterkant fikk jeg store utslett på huden som klødde konstant.

Det var nok Post Traumatic Stress Syndrom som slo ut - og som jeg forsøkte å slå fra meg.

Likevel, så kraftig sjelsskader fikk jeg at jeg bestemte meg for å reise over Atlanterhavet i en seilbåt med seks andre personer i november 2001.

Tyve dager, seksten timer og to minutter tok det fra Las Palmas til St. Lucia.
Når jeg kom tilbake til New York den 22. Desember for å pakke om før avreise til juleferie i Norge, meldte New York Times at aller siste brann fra terrorveldet den. 11. Sep var slukket.
Bildene fra terroren har de fleste fått med seg. Lukten har jeg aldri kunnet beskrive.

Men jeg kom hjem til Norge og kunne fortelle Pappa Sigurd hvor langt det er. Hva da?, spurte han. Atlanterhavet, sa jeg. Jeg måtte vite hvor langt det er for å forstå deg og dine reiser under krigen. Frykten for ulvepakket i ishavet.
Hmm, sa Pappa og ristet litt på hodet og smilte.

Noen år senere fikk jeg som første kunstner tillatelse til å reise til Afghanistan for å lage kunstverk om krigs-eposet og serien Theatre of War. For meg hang det så tett sammen, Terroren i nabolaget mitt Tribeca, krigen i fjerne Afghanistan. Kunsten i ateliéret. Historien min. Eposet vårt. Arbeidene ble kjøpt inn av Etterretningstjenestens hovedkvarter.

Verket *Remains* viser en hånd med glassbiter, det siste som var igjen av frontruten til bilen som etterretningsoffiser Trond Petter Kolset var i da en roadside bomb eksploderte og rev livet hans bort.

I dag henger kunstverket fra Afghanistan ved siden av en tysk enigmakode-maskin på Etterretningssjefens kontor. Hentet fra en tysk ubåt som i flokk jaget norske og andre krigsseilere. Mamma Anne -Lise døde for et par år siden. Når jeg holdt hånden hennes og hun tok sitt aller siste og endelige åndedrag og reiste bort, så stoppet 2. verdenskrig der og da. Da opphørte hennes krigspensjon. Der stoppet løpet til en av Adolfs sjebner. Så uendelig lenge varer en krig.

Historien vi skriver sammen beveger seg aldri i en rett linje, snarere som en meander, en elv som buer og vender på seg og som forsøker å finne frem i tiden.

Tvillingtårnene ser jeg fremdeles, flerrende over netthinnen. De vil alltid være med meg. Som min andre hjemby; deilige, energiske, vakre New York er festet til hjertet mitt.

Jeg er tvilling selv. Og livet har sammen med min Ella gitt meg i gave en fantastisk datter Aya Augustine, og to herlige eneggede tvillinger, Florian & Tidemann.
De minner meg på hvor skjørt det er dette her, Livet.

Derfor er jeg takknemlig for å ha fått oppleve den jævlige dagen for tyve år siden sammen med mine kunstervenner Christian, Eric og Andre.
Jeg ville aldri vært den foruten. De menneskene som jeg så kaste seg ut og la seg falle mot jorden har blitt en inspirasjon for meg; en forpliktelse til å gjøre det beste ut av mitt og andres liv.
Det er ikke alltid lett, skal heller ikke være det, faktisk tungt til tider.

Men jeg har lovet meg selv dét, som terrorofrene ikke fikk mulighet til.
Å ta sjansen, på livet, jeg fikk lov til å fortsette.

